

Pərvin Elman qızı MUXTAROVA dos

Aytac Natiq qızı TALİBOVA

Azərbaycan Texnologiya Universitetinin magistrantı

talibovhidayet2020@gmail.com**XİDMƏT SAHƏSİNDƏ UÇOT VƏ AUDİTİN TƏŞKİLİ****Xülasə**

Mühasibat uçotu və audit müəssisələrin olmazsa olmazıdır. Təşkilatların gələcəkdəki fəaliyyətlərinin planlaşdırılması və hal-hazırkı maliyyə vəziyyətlərinin müəyyən olunması mühasibat uçotunun verdiyi məlumatlara əsaslanır. Mühasibat uçotu və audit müəssisənin maliyyə fəaliyyəti və qeydləri ilə əlaqəli bir təşkilat üçün 2 vacib xüsusiyyətdir. Mühasibat uçotu və audit hər hansısa biznesin maliyyə fəaliyyətində və uçotun aparılması zamanı vacib rola sahibdir. Bununla yanaşı, onların xüsusiyyətləri və rolu tamamilə fərqlidir. Mühasibat uçotu hər şeyi, həmçinin təşkilatdan müəssisənin rəhbərliyinə pul axınını yoxlayan daha geniş bir sahəyə çevrilsə də, audit daha çox ixtisaslaşmış xidmətdir.

Açar sözlər: mühasibat uçotu, audit xidmətləri, xidmət sektoru, maliyyə hesabatları.

UOT: 338**JEL: M40****Giriş**

Mühasibat uçotu və hesabat verən müəssisənin auditi sənədlərin etibarlılığına, həmçinin onlar tərəfindən əks edilən məlumatlara dəqiq baxış keçirmək üçün nəzərdə tutulub. Qanuna əsasən hüquqi şəxslərin mühasibat uçotunun və maliyyə hesabatlarının aparılması vacibdir ki, müəssisə gərək olduqda onları tərəfdaşlara, auditorlara və tənzimləyici orqanların işçilərinə təqdim edə bilsin [1, s.322].

Dövlət orqanları, o cümlədən vergi müfəttişliyi daha çox mühasibat hesabatları ilə maraqlanırlar. Bununla belə, şirkətin menecerləri və sahibləri onlara eyni maraq göstərə bilər. Hesabatların etibarlılığı hər hansı bir təşkilatın fəaliyyətinin vacib aspektidir. Auditin məqsədlərinə təşkilatın sistemini başa düşmək də daxil ola bilər. Bu, gələcəkdə maliyyə hesabatlarının etibarlılığına təsir edən risklərin qarşısını almağa kömək edir [1, s.322].

İmtahan keçirilərkən prosedura cavabdeh olan auditor sahibkarlıq fəaliyyətinin uçot sisteminin sənədlərdə düzgün əks etdirilməsinə, qeyri-dəqiqlik və təhriflərə yol verilməməsinə əmin olmalıdır. Bir qayda olaraq, bu vəziyyətdə məlumat mənbələrinin bütün dəsti istifadə olunur. Bununla belə, müayinənin davamlı olması vacib deyil: nəzarət edən mütəxəssisdən bütün mövcud sənədlərə baxmaq tələb olunmur. Ümumiyyətlə, auditorlar seçilmiş sənədlərlə işləyirlər:

- Maliyyə hesabatları;

- Vergi bəyannamələri;
- Təsis sənədləri;
- Lisenziyalar və icazələr;
- İlk mühasibat sənədləri;
- İşçi heyəti və vəzifə təlimatları;
- Vergi yoxlamalarının nəticələrinə dair aktlar;
- Kadrlar departamenti üçün sifarişlər;
- İş müqavilələri;
- Uzlaşma bəyanatı;
- İnt inventar siyahıları və daha çox.

Lazım gələrsə, auditor şirkətin işçiləri ilə şifahi müsahibə keçirilə bilər. İmtahan üçün tələb olunan sənədlərin siyahısı adətən əvvəlcədən hazırlanır. Yoxlanılması planlaşdırılan şirkətə göndərilir ki, yoxlamaya hazırlaşsın [2, s.424].

Mühasibat uçotunun və hesabatın auditi mülki və maliyyə qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydalara və tələblərə uyğun aparılır. Hüquqi şəxslərin auditini tənzimləyən əsas hüquqi aktlar var. Əvvəla, bu bir sıra federal qanunlardır:

- “Auditorluq haqqında”;
- “Mühasibat uçotu haqqında”;
- “Səhmdar cəmiyyətlər haqqında”;
- “Məhdud məsuliyyətli cəmiyyətlər haqqında”.

Mütəxəssislər həmçinin Maliyyə Nazirliyinin “Şirkətlərin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin uçot planının təsdiq edilməsi haqqında” əmrini və audit

üzrə beynəlxalq standartları rəhbər tuturlar. Audit təşkilatlarının və mütəxəssislərin işi Maliyyə Nazirliyinin məktubuna illik mühasibat hesabatlarını yoxlayanlar üçün ətraflı tövsiyələri özündə əks etdirən ayrıca əlavə ilə tənzimlənir.

Bu, auditi tənzimləyən qanun və qaydaların nətamam siyahısıdır. Sənədləri yoxlayan mütəxəssis digər hüquqi mənbələri də rəhbər tuta bilər. Siyahıda yalnız əsas qanunvericilik aktları öz əksini tapıb. Auditorun hərəkətləri bu qanun və sərəncamlara zidd olmamalıdır [2, s.424].

Audit metodologiyası maliyyə hesabatlarının etibarlılığı və düzgünlüyünə qərəzsiz baxış formalaşdırmaq üçün sənədlərin tədqiqi və təhlilinin praktiki yollarını nəzərdə tutur.

Bir qayda olaraq, imtahan üsulları audit şirkətlərinin daxili sənədlərində və nizamnamələrində qeyd olunur. Bunlara dövrüyyənin və hesab qalıqlarının yoxlanılmasına, əməliyyatların əks olunmasının düzgünlüyünün və hesablardakı vəsaitlərin qalığının qiymətləndirilməsinə yönəlmiş analitik prosedurlar daxildir. Qaydalarda adətən audit proqramı bölməsi və digər audit prosedurları üzrə standart pozuntuların siyahısı göstərilir.

Şirkətin maliyyə hesabatlarını tədqiq edən auditor müəyyən bir işdə zəruri olan yoxlama üsullarını və formalarını seçmək üçün məsuliyyət daşıyır. Sənədlərin təhlili üçün seçilmiş strategiya və taktikaya ekspertizanın təşkili üsulları və ayrıca audit sübutlarının əldə edilməsi üsulları daxil ola bilər. Birinci halda söhbət davamlı və ya seçmə, sənədli və ya analitik, aktual və ya birləşmiş imtahan növlərindən gedir [3, s.45].

Audit zamanı mütəxəssislər adətən bir neçə üsuldən istifadə edirlər. Əsasən, auditorlar sənədləşmə araşdırması üçün aşağıdakı strategiyalardan istifadə edirlər:

Davamlı üsul - Bu metoddan istifadə edərkən analitik uçot registrlərinin məlumatları ilə müqayisədə bütün ilkin maliyyə (mühasibat) sənədləri ətraflı və diqqətlə yoxlanılır. Möhkəm audit metodundan istifadə edərkən növbəti addım registr məlumatlarını sintetik registrlərin növbələri və balansları ilə müqayisə etməkdir. Bu üsul, bir tərəfdən, kifayət qədər dəqiqliyi ilə xarakterizə olunur, lakin digər tərəfdən, çox vaxt aparır: böyük şirkətlərin və bankların auditində onun istifadəsi praktiki deyil [7].

Seçici üsul – bu halda, söhbət tam auditdən deyil, şirkətin sənədlərinin təsadüfi yoxlanılmasından gedir. Bununla belə, bu cür müayinənin effektivliyi seçimin aydınlığından asılı olacaq. Məlumatlar, məsələn, təsadüfi say cədvəllərindən istifadə etməklə və ya birləşdirilmiş şəkildə seçilə bilər.

Birləşdirilmiş (qarışıq) üsul – bu, həm seçmə, həm də davamlı audit mexanizmlərinin istifadəsini nəzərdə tutur: bu halda, davamlı mexanizm ən riskli sahələrin təhlili üçün istifadə olunur və seçici mexanizm şirkət tərəfindən müntəzəm olaraq həyata keçirilən tipik əməliyyatların təhlili üçün istifadə olunur [7].

Auditi aparan mütəxəssis aşkar edilmiş pozuntular və ya səhvlər barədə qərəzsiz sübut təqdim etməlidir. Bunun üçün o, aşağıdakı prosedurlardan istifadə edə bilər [8]:

– **Yoxlama** – bu üsul auditorun şirkətin sənədlərini, aktlarını, qeydlərini və maddi aktivlərini təhlil edib yoxlamasını nəzərdə tutur. Eyni zamanda, o, inventar sənədlərinin etibarlılığı ilə xüsusi olaraq maraqlanır. Sənədlərdə göstərilən maddi əmlakın faktiki mövcud olmasına, sənədlərdə əks olunan maliyyə öhdəliklərinin real olmasına əmin olur. Mütəxəssislər inventar siyahılarının formalara uyğun olub-olmadığını da yoxlayırlar.

– **İstək** - Metod əlavə məlumatların axtarışını nəzərdə tutur. Auditor üçüncü şəxslərə sorğular verir. Adətən bunlar banklar, borclular və kreditör, kirayəçilər, ev sahibləri və şirkətin digər podratçılarıdır.

– **Yenidən hesablama**. Mühasibat uçotu və ilkin sənədlərdə hesablamların düzgünlüyünün yoxlanılmasından ibarətdir. Yenidən hesablamanın başqa bir versiyası auditorun hesabatlardakı bütün əsas vəzifələri müstəqil şəkildə yenidən hesablamasını nəzərdə tutur.

Yoxlama üçün tez-tez başqa üsullardan istifadə olunur. Lakin, auditin yekun mərhələsi dəyişməz olaraq qalır. O, yoxlama zamanı aşkar edilmiş səhvlərin təhlilini, hesablanması və onların hesabatə təsirinin təhlilini əhatə edir [8].

Mühasibat uçotunun və hesabatın vəziyyətinin auditi mərhələlərə ayrılır. Şirkətin maliyyə uçotu və hesabatının audit proseduru bir neçə mərhələdə həyata keçirilir:

- İlk mərhələ
- Planlaşdırma
- Auditin aparılması

– Nəticə tərtib etmək

İlkin mərhələ - Prosedur hazırlıqla başlayır. Yoxlanılan şirkət auditorlara fəaliyyəti və işlərinin vəziyyəti haqqında ətraflı, dolğun məlumat verir. Audit başlamazdan əvvəl niyə lazımdır? Əldə edilmiş məlumatlara əsasən, mütəxəssislər işin həcmi, potensial riskləri, həmçinin şirkət üçün ən vacib məsələlərdən birini: xidmətlərin dəyərini müəyyən etməlidirlər. Buna görə də, ilkin mərhələdə bir sıra amillər nəzərə alınır və müəyyən edilir [8].

- təşkilati xüsusiyyətlər;
- daxili nəzarət sistemi;
- fəaliyyətin avtomatlaşdırılması səviyyəsi, o cümlədən mühasibatlıq;
- öhdəliklər və şirkətin maliyyə vəziyyəti, ödəmə qabiliyyəti haqqında məlumat;
- işin coğrafi və peşəkar xüsusiyyətləri, o cümlədən vergi qanunvericiliyi və region şəraiti;
- şirkətə qarşı məhkəmə iddialarının olması.

Məlumatların toplanması nəticəsində auditor şirkətə yoxlama məktubu göndərir. Bu, beynəlxalq standartlarda nəzərdə tutulmuş məcburi mərhələdir. Məktubun məzmunu və forması auditin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq dəyişə bilər. Şirkət və auditorlar auditin şərtləri, qiyməti və digər aspektləri barədə razılığa gəldikdə, onlardan müqavilə bağlamaq tələb olunur. Yalnız bundan sonra ilkin mərhələ kamerası tam hesab olunur və növbəti mərhələyə keçmək mümkündür.

Planlaşdırma – bu mərhələ keyfiyyət imtahanı üçün lazımdır. Auditin planlaşdırılması ümumi audit vaxtının təqribən 20%-ni təşkil edə bilər və ilkin planlaşdırmaya audit planının və audit proqramının hazırlanması daxildir.

Planlaşdırma mərhələsində audit olunan şirkətin fəaliyyətinin xüsusiyyətləri, mühasibat uçotu sistemi, daxili nəzarət, yerinə yetirilən əməliyyatların həcmindən və mühasibat uçotu sistemlərinin avtomatlaşdırılması dərəcəsindən asılı olaraq vaxt xərcləri və s.

Yoxlanılan şirkətlə razılaşdırılaraq audit cədvəli tərtib edilir və audit qrupuna daxil olan ekspertlər təyin edilir. Sonra qarşıdan gələn audit üçün proqram yaradılır. O, maliyyə hesabatlarının audit edilmiş məqsədlərini və prosedurun həyata keçirilməli olduğu vaxtı daxil etməlidir.

Auditin aparılması – üçüncü mərhələ əsasdır və birbaşa şirkətin mühasibat uçotu və hesabatın-

dan ibarətdir. O, yoxlanılan şirkətlə bağlı audit sübutlarının toplanması, qiymətləndirilməsi, sistemləşdirilməsi və təhlilindən ibarətdir.

Audit federal standartlara və audit hərəyata keçirən audit şirkətinin qaydalarına əsasən həyata keçirilir. Bu mərhələdə inventar yoxlaması, ümumi yoxlama, sənədlərin müayinəsi və digər analitik prosedurlar həyata keçirilir. Bununla belə, analitik prosedurlardan istifadənin məqsədi daha diqqətli təhlil tələb edən yanlış bildirilmiş faktları aşkar etməkdir.

Nəticə tərtib etmək – auditin son mərhələsi audit hesabatının hazırlanmasıdır. Bu, şirkətin sənədlərini ətraflı araşdırdıqdan sonra aldığı əsas sənəddir. Bu, həm də auditin aparıldığını göstərir və onsuz tənzimləyici orqanlar auditin nəticələrini nəzərə almayacaqlar. Buna görə də, auditin nəticələrinə əsasən, auditor şirkətin maliyyə hesabatlarının etibarlılığına dair rəyi ehtiva edən məlumatların yazılı xülasəsini hazırlayır.

Qanun bir neçə növ audit hesabatını nəzərdə tutur. Məsələn, bu sənəd dəyişdirilməmiş ola bilər. Bu o deməkdir ki, şirkətin bütün hesabat registrləri maliyyə vəziyyətini və əməliyyat nəticələrini dəqiq əks etdirir. Dəyişdirilmiş bir nəticə də var. Auditorlara təsir edən əhəmiyyətli amillər olduqda və ya yoxlama mütəxəssisi şirkətin mühasibat hesabatlarının etibarlılığına dair sübut əldə edə bilmədikdə verilir [4, s.147].

Biz həmçinin rəy bildirməmək şərti ilə auditor hesabatını qeyd etməliyik. Mütəxəssis belə bir sənəd hazırlayıbsa, bu o deməkdir ki, onlar öz fikirlərini əsaslandırmaq üçün sübut əldə etməyiblər.

Auditor təsərrüfat əməliyyatlarının mühasibat uçotu registrlərində qeyd edilməsi prosedurunun təsvir etdikdə, məlumatların ümumiləşdirilməsi üçün istifadə olunan forma və üsulları, maliyyə hesabatlarının tərtib edilməsi qaydasını müəyyən etdikdə audit başa çatır. Auditordan həmçinin mühasibat uçotunun vacib sahələrini müəyyən etmək tələb olunur. Bunlar səhv və təhrif riski yüksək olan sahələrdir. Nəhayət, mütəxəssisdən mühasibat uçotunun konkret sahələri üçün nəzərdə tutulmuş nəzarət vasitələrini götürmək tələb olunur [4, s.147].

Mühasibat uçotu təşkilatın ölçüsündən asılı olmayaraq müəssisənin bütün maliyyə fəaliyyətini izləməyə kömək edir. O, baş verən maliyyə fəaliyyətinin hər bir aspektini etibarlı şəkildə qeyd

edir ki, bu da şirkətinizin rəhbərliyi üçün vacib məlumatdır.

Müəssisə və ya təşkilatın kitabları ümumi qəbul edilmiş mühasibat uçotu prinsiplərinə uyğun olaraq yeniləndikdə, bu, biznes sahiblərinə biznes fəaliyyətini qiymətləndirməyə və eyni zamanda həmyaşıdlar arasında müqayisələr aparmağa imkan verir. Bu, rəqiblər və satıcılar arasında etibarın yaradılması və saxlanması üçün vacib aspektidir [5, s.550].

Mühasibat uçotu zəif fəaliyyət sahələrini və düzəliş tədbirləri tələb edən sahələri müəyyən etməyə kömək edir. Mühasibat uçotundan əldə edilən məlumatlar biznesin uzunmüddətli layihə planlaşdırılmasına da kömək edir. Biznesin maliyyə vəziyyəti nə qədər kreditin verilə biləcəyini və hansı dərəcələrlə və s. müəyyən etməyə kömək edir. İnvestorlar şirkətin onlara təklif edə biləcəyi risk və imkanlar haqqında aydın təsəvvür əldə edəcəklər. Hesabları yerində saxlamaq, vergilərinizi ödəmək, bəyannamələrinizi təqdim etmək və çıxılmalar tələb etmək vaxtı çatdıqda sizə yaxşı xidmət edəcəkdir [5, s.552].

Audit vacibdir, çünki o, biznesə qərəzsiz baxış verir. Audit tez-tez biznes proseslərində mövcud ola biləcək səhvləri müəyyən edir, bunun vasitəsilə biznes sahibləri onları düzəltmək üçün dəyişiklik edə bilər. O, həm də şəffaflığı təmin edir [6].

Xarici audit biznesin etibarlılığını artırmağa, təchizatçılar müştərilərlə münasibətləri yaxşılaşdırmağa kömək edir və müsbət ictimai imicini təmin edir. Artıq audit prosesi aparıldığı üçün gələcəkdə biznesi satmaq asanlaşır. O, həmçinin biznesin kredit reytingini yaxşılaşdırmağa bilər. Beləliklə, investorların və bankın diqqətini cəlb edir.

Mövzunun aktuallığı. Mühasibat uçotu müxtəlif xidmət növlərinə fərdi tələbat və tələbatını ödəmək üçün nəzərdə tutulmuş milli iqtisadiyyatın mühüm sahələrindən biridir. Audit mühasibat uçotu dünyasının bir hissəsidir. Bu, müstəqil şəkildə həyata keçirilən mühasibat və maliyyə sənədlərinin yoxlanılmasıdır.

Tədqiqatın məqsədi. Şirkətin və ya biznes müəssisəsinin öz əməliyyatlarının qanunlara və ümumi qəbul edilmiş mühasibat uçotu prinsiplərinə uyğun olub-olmadığını müəyyən edilməsi.

Tədqiqat obyektii. Mühasibat uçotu maliyyə əməliyyatlarının izlənməsi və uçotu ilə məşğul olduğu halda, audit hesabların düzgünlüyünü yoxlamaq rolunu yerinə yetirir.

Tədqiqat metodu. Mühasibat uçotu təşkilatın maliyyə hesabatlarını, əməliyyatlarını, gəlirliliyini, hesabatlarını və maliyyə vəziyyətini tutmaq, təsnif etmək, ümumiləşdirmək, təhlil etmək və təqdim etmək prosesinə aiddir. Bu, bir müəssisənin maliyyə əməliyyatlarının qeyd edilməsi prosesidir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. “Audit (Qanunvericilik və normativ sənədlər)”. III cild “İqtisadiyyat və audit” jurnalının nəşri, Bakı-2005, 322 s.
2. ABBASOV İ.M. MƏMMƏDOV İ.A. CABBAROV A.S. “Mühasibat uçotu (sahələr üzrə)” – dərslik. Bakı, 2017 – 424 s.
3. Ağamalıyev M. Şükürov T. “Ticarət müəssisəsinin iqtisadiyyatı”. Azərbaycan Dövlət İqtisadiyyat Universitetinin dərsliyi. Bakı, 2010,
4. Kızılgöl Ö. və İşgüden “Bir işlətmenin ekonomik faaliyetinin analizi. Ders Kitabı”- T: B., 2014, Infra s.147
5. Smith K. (2010). “Profitability versus Liquidity Trade-offs in Working Capital Management”, in Readings on the Management of Working Capital. Ed. K. V. Smith, St. Paul, West Publishing Company, pp. 549-562.
6. Баранов О.В “Аудит информационных систем”. Вестник Финансовой Академии»М, 2009, №1
7. https://otherreferats.allbest.ru/audit/00109920_0.html
8. <https://valen-legal.com/news/audit-of-accounting-and-reporting-organization>

Парвин Эльман Мухтарова, доц.

Айтадж Натиг Талыбова

Азербайджанский Технологический Университет

ОРГАНИЗАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И АУДИТА В СФЕРЕ УСЛУГ

Резюме

Бухгалтерский учет и аудит незаменимы для предприятий. Планирование будущей деятельности организаций и определение текущего финансового положения осуществляется на основе информации, предоставляемой бухгалтерским учетом. Бухгалтерский учет и аудит - это две важные функции для организации, которые имеют дело с финансовой деятельностью и записями предприятия. Бухгалтерский учет и аудит играют важную роль в финансовой деятельности и ведении учета любого бизнеса. Однако их характеристики и роль совершенно разные. В то время как бухгалтерский учет стал более широкой областью, в которой изучается все, включая поток денег от организации к руководству предприятия, аудит является более специализированной услугой.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, аудиторские услуги, сфера услуг, бухгалтерская отчетность.

Parvin Elman Mukhtarova, Assoc.prof.

Aytaj Natig Talibova

Azerbaijan Technological University

ORGANIZATION OF ACCOUNTING AND AUDIT IN THE SERVICE SECTOR

Summary

Accounting and auditing are indispensable for enterprises. Planning the future activities of organizations and determining the current financial situation is based on the information provided by accounting. Accounting and auditing are 2 important features for an organization that deal with the financial activities and records of the enterprise. Accounting and auditing play an important role in the financial performance and record keeping of any business. However, their characteristics and role are completely different. While accounting has become a broader field that examines everything, including the flow of money from the organization to the management of the enterprise, auditing is a more specialized service.

Keywords: accounting, audit services, service sector, financial statements.